

אותות ועיטורים בצה"ל

לשון מלחמה

ד"ר אשר שפריר,
בלשן, עורך ומתרגם.
מתמחה בלשון
העברית ובסוציולוגיה
של הלשון. חיבר את
מדריך העריכה "ניסוח
בעברית"

גם בעברית החדשה. המשמעות הבסיסית של המילה "עטרה" היא כתר או טבעת, תמיד הפץ עגול, באותה המשמעות של הפועל: "ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה כפר זהב ואבן יקרה ותהי על־ראש דוד ושלל העיר הוציא הרבה מאד" (שמואל ב, יב: 30). בהשאלה מוצאים את המילה במשמעות של "לפאר", הן את ירושלים: "ואתן נזם על־אפך ועגילים על־אזניך ועטרת תפארת בראשך" (יחזקאל, טז: 12) והן את הקב"ה: "ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו" (ישעיה, כה: 5). שני הביטויים נדרפים – עטרת תפארת ועטרת

חברה לאדם שהצטיין בדבר מהדברים", וכן מופיע תרגום לצרפתית: medaille. הוא לא מביא כל ציטוט מן המקורות וקובע את זמנה של המילה מתקופת הגאונים (סוף האלף הראשון) ואילך. המילה נמצאת גם בשפות שמיות נוספות, בערבית "איה" ובארמית "אתא". המילה נפוצה מאוד בכל תקופותיה של הלשון העברית בשל המשמעויות הרבות שלה. עם זאת, משמעות המילה "אות" בהקשר של אות כבוד על הצטיינות בקרב נוצרה רק עם הקמתו של צה"ל.

עיטור

משמעות המילה "אות" בהקשר של אות כבוד על הצטיינות בקרב נוצרה רק עם הקמתו של צה"ל

אות מלחמת לבנון השנייה. המילה "עיטור" החליפה את המילה "אות" רק לאחר 21 שנות שימוש בה

צבי – האחד מיוחס לירושלים והשני לקב"ה. מן השורש הזה נגזר גם השם הפרטי עטרה, המופיע במקרא פעם אחת בספר דברי הימים א. שם המקום "עטרות" נמצא במקרא כמה פעמים ומציין מקומות שונים בכמה שבטים. במקרא מופיע גם הפועל לעטר במשמעות "לעטר בכתר": "צאִינה וראִינה בנות ציון

השורש עט"ר נמצא במקרא הן בצורת פועל והן בצורת שם עצם, ומשמעותו הבסיסית היא "להקיף": "וישאול ואנשיו עטרים אל־דוד ואל־אנשיו לתפשים" (שמואל א, כג: 26). קל מאוד להבין את הפסוק: שאול ואנשיו מקיפים את דוד ואנשיו כדי לתפוס אותו. שם העצם מן השורש הוא "עטרה", ומצוי

אות

המילה אות נפוצה במקרא בעיקר במשמעות של סימן, הן בצורת פועל והן בצורת שם עצם. השורש שלה הוא או"ה, גם הוא במשמעות "סימן". בצורת פועל היא מופיעה במקרא מעט מאוד, תמיד בכניין התפעל: "והתאזינתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה" (במדבר, לד: 10). משמעות הפסוק – אתם תסמנו לכם או תמדרו לכם את הגבול ממזרח לחצר עינן ועד שפם. אם כן, משמעות הפועל היא לסמן או לציין. שם העצם "אות" וברבים אותות, נפוץ במקרא ומופיע בצירופים רבים דוגמת "אות אמת" (ישעיה, ב: 12), "אות לטובה" (תהלים, פו: 17), "אותות השמים" (ירמיה, י: 2) ועוד. ככולם המשמעות היא של סימן, ציון, תו, מזכרת. אולי האות המפורסם ביותר הוא "אות קין", שעליו נאמר: "ויאמר לו יהוה לכן פליהרג מן שבעתים יקם וישם יהוה לקינו אות לבלתי הפות־אתו פלימצאו" (בראשית, ד: 15). מן הצירופים אנו למדים על תתי־משמעויות של המילה, שאחת מהן חשובה לענייננו. זוהי המשמעות של פלא ונס, בצירוף "אותות ומופתים": "ואת המטה הנה תקח בידך אשר תעשה בו את האת" (שמות, ד: 17). את המשמעות הרלוונטית לנו אנו מוצאים בהערת אגב במילון בן יהודה, בצירוף "אות כבוד". ההגדרה של הצירוף היא "כעין מטבע של זהב, כסף או נחושת, תיתן ממשלה או

עיטור העוז. מאוחר הרבה יותר
נוספה למילה "מופת" המשמעות
של דוגמה, "דגם לחיקוי"

מביא את עבדי צמח". אבן עזרא, כמו שאר המפרשים, מפרש "ראויים הם שיעשה להם מופת", כלומר לא רק שהם אנשים יוצאים מן הכלל כפי שהיינו מבינים היום, אלא הם אנשים הראויים שהקב"ה יעשה להם נס – את ביאת המשיח.

צירוף נפוץ במקרא הוא "אותות ומופתים", שיצר נטייה בקרב הפרשנים לראות בשתי המילים נרדפות לחלוטין. אך למעשה אין נרדפות סמנטית מוחלטת ותמיד השפה יוצרת אחוז מסוים של היבדלות במשמעות. רמב"ן בפירושו לספר דברים יג, מבחין הבחנה סמנטית בין אות למופת בדיון ארוך ובו דוגמאות למכביר. הוא כותב בין השאר:

עיטור המופת

את־הַעֲמִים (שמות, ד: 21). כאן הוא בא לערער על האמירה במדרש ספרי כי "אות מופת מופת ומופת הוא אלא שדיברה תורה בשתי לשונות". אם כן אפשר לעשות הבחנה דקה בין אות כ"אות לבאות" ובין מופת כאות שקורה כעת בפניך.

מאוחר הרבה יותר נוספה למילה "מופת" המשמעות של דוגמה, "דגם לחיקוי" – כנראה באינטרפרטציה לא ממש מדויקת של הצירוף "אנשי מופת" מספר זכריה. התהליך החל בספרות המוקדמת של העברית החדשה, למשל בחיבורו של יוסף קלוזנר "שפת עבר שפה חיה" מ-1896: "להיות למופת לכל הסוחרים". סופר ההשכלה מנדלי מוכר ספרים כתב "שהריני בא ליטול אותם להעמידם במופת לרבים לראות בהם", בקובץ סיפורים שראה אור ב-1900. בין הכותבים שהרבו להשתמש במשמעות זו של המילה היו אחד העם, ישראל פרנקל ונחום סוקולוב. זוהי המשמעות הרלוונטית לדיוננו. מכאן נקבע ב-1948 הצירוף המעניין "אות המופת", המוכיח כי המילה ניתקה מן המשמעות המקורית של נס והיא נותרה רק בצירופי הלשון השונים. הצירוף משמש גם באותות אורחיים של תרומה לחברה, התנדבות וכדומה.

אותות ועיטורים בצה"ל

הענקת ציונים להצטיינות יוצאת דופן בקרב החלה אחרי מלחמת העצמאות, כאשר דוד בן גוריון, שהיה בין המתנגדים להענקת עיטורי כבוד, העניק את "אות גיבור ישראל" ל-12 לוחמים כמניין שבטי ישראל. ב-1951 החלו לחלק את "אות מלחמת הקוממיות", על השתתפות במלחמה זו. אם כן, המילה "אות" שימשה לשני הסוגים: אות הצטיינות יתרה ואות המערכה בשל השתתפות במלחמה. מצב זה נמשך עד 1970, כאשר הכנסת חוקקה את חוק העיטורים בצה"ל. בעקבות קביעת העיטורים בחוק זה, הוקמה ועדה שהחליטה להמיר את "אות הגבורה" ב"עיטור הגבורה" לכל אלה שהוענק להם בעבר. המילה "עיטור" החליפה את המילה "אות" רק לאחר 21 שנות שימוש בה. אמנם הצעה לחוק בשם זה הייתה בכנסת כבר ב-1954, אך היא לא נתקבלה בשל מחלוקת על הענקתם גם לאזרחים. המילה "עיטור" הועלתה אז בידי ח"כ הרב נורוק מן המפל"ג, ומ-1970 המילה "אות" משמשת לאות השתתפות המערכה ואילו "עיטור" להצטיינות בקרב.

והיו ביציאת מצרים אותות, והם הרברים שיאמר להם מתחילה למחר יהיה האות הזה, והיו שם מופתים שיעשו בחידוש בלי שיקדימו להודיע בו. וכן המטה אשר נהפך לנחש קראו אות כאשר הודיע בו לבני ישראל וְאֵת הַמֶּטֶה הַזֶּה תִּקַּח בְּיַדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בוֹ אֵת הָאֹתוֹת (שמות, ד: 17), וקראו מופת כאשר עשאו לפני פרעה לחידוש יִיאָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי מִצְרָיִם לְשׂוֹבֵב מִצְרָיִם רְאֵה כָּל הַמִּפְתָּיִם אֲשֶׁר־שָׂמֵתִי בְיַדְךָ וְעֲשִׂיתָם לְפָנַי פְּרֹעָה וְאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח

צירוף נפוץ במקרא הוא "אותות ומופתים", שיצר נטייה בקרב הפרשנים לראות בשתי המילים נרדפות לחלוטין

בַּמָּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶטְרָה שֶׁעֲטָרְהָלוֹ אֲמוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֻחַת לְבָבוֹ (שיר השירים, ג: 11). המילה נמצאת במשנה במסכת ביכורים ג, ט: "ר"ש בן ננס אומר מעטין את הבכורים חוץ משבעת המינים רבי עקיבא אומר אין מעטין את הבכורים אלא משבעת המינים". הכוונה כאן לפירות שמעטרים את סלי הביכורים המובאים לבית המקדש ועליהם להיות שונים מן הפירות שבסל ואפילו שאינם משבעת המינים. בתלמוד הירושלמי במסכת סוכה א, נא, מדובר בקישוט הסוכה: "ותולה בה עיטורין שהן ראיין לסכך". כך אנו מוצאים בירושלמי את הצירוף "עיטורי סוכה".

מן השימוש הזה ועד העיטור – המדליה, הדרך קצרה. נראה שהמסלול עובר דרך בן סירא (מחבר משלי בן סירא, המאה ה-2-3 לפנה"ס) שמביא בן יהודה במילוננו מן הגניזה: "ואמר בן סירא: ועתה ברכו נא את ה' הטוב המעטר אתכם כבוד". זהו העיטור שלנו, עיטור של כבוד.

מופת

מילה קשה, שאבן שושן כותב עליה בדרך לא אופיינית לו: "המקור אינו ברור". גם בן יהודה כותב: "לא נתברר שורשו ואין לו חבר בשאר לשונות". המילה נמצאת במקרא במשמעות של נס, אות. בשל מקורה הלא ברור, המילונים המדעיים למקרא נוטים לגזור אותה מן השורש אפ"ת שאיננו בעברית אך משמעותו נס, אות לבאות. מעניין הצירוף "אנשי מופת" בספר זכריה ג, ה: "שְׂמַעְיָא וְהוֹשֶׁעַ הַפֶּה הַגְּדוֹל אֶתְּהָ וְרַעְיָהּ הַיְשָׁבִים לְפָנָיִךְ כִּי־אֲנִשִּׁי מוֹפֵת הִמָּה כִּי־הִנְנִי